

JEZIČNI SAVJETNIK S GRAMATIKOM

IZDANJE MATICE HRVATSKE, ZAGREB 1971.

Jedna dobra tradicija Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti održava se, makar i u velikom vremenskom razmaku: 47 godina nakon Maretićeva »Hrvatskoga ili srpskoga jezičnog savjetnika« pojavio se novi *Jezični savjetnik s gramatikom* kao rezultat višegodišnjeg rada četvero saradnika Instituta za jezik JAZU (mr Vida Barac-Grum, mr Dragica Malić, dr Slavko Pavešić, dr Zlatko Vince).

Urednik »Savjetnika«, dr Slavko Pavešić, naučni savjetnik Instituta, pokazao nam je u predgovoru kako je nastalo ovo djelo. »Malo poslije drugog svjetskog rata« jedna grupa jezičnih stručnjaka dobila je od Akademije zadatak da uskladuje »jezični izraz u svim izdanjima Akademije, s tim da normu primjenjuju u skladu sa suvremenim stanjem književnog jezika i da pri redigiranju prikupljaju građu o onome što u postavljenim normama treba modernizirati« (str. 7). I dalje, da se »o svim izvršenim i predloženim ispravcima u jeziku rukopisa raspravljalo s piscima ili urednicima izdanja i bilježilo se sve što su oni u jezičnim propisima, pravilima i savjetima osjetili kao tuđe, neobično nespretno ili zastarjelo, i sve što su oni predlagali u želji da se nađe pravilan i suvremen jezični izraz za sadržaje današnjeg života« (str. 7).

Sve ovo, svakako, isključuje bilo kakve proizvoljnosti u tumačenjima datim u Savjetniku, koja, u sadašnjem trenutku, neće biti prihvatljiva za sve. To, uostalom, ni autori nisu mogli očekivati.

Iznijevši tvrdnju (koju nije potrebno ni dokazivati) da »dva književna jezika — hrvatski i srpski... nisu identični« i da »među njima postoje neke razlike (podvukao S. M.) u fonetici, akcentu, morfologiji, tvorbi riječi, sintaksi i rječniku« (str. 10), autor predgovora govori zatim, »o ra-

zlikama među istočnom (srpskom, beogradskom) i zapadnom (hrvatskom, zagrebačkom) varijantom« (str. 10), konstatujući da »varijante postoje kao rezultat historijskog razvitka« (str. 11), da bi na jednom mjestu nabacio »da su one (tj. varijante — moja primjedba — S. M.) već utvrđene kao književni jezici pojedinih sredina ili naroda« (str. 15).

Stav autorâ Savjetnika prema nazivu jezika dosta je neodređen, što je i razumljivo kad se ima u vidu činjenica pod kakvim je uvjetima Savjetnik rađen. Treba pretpostaviti tri faze: 1. izrada Savjetnika, 2. pisanje gramatičkog dodatka s predgovorom, 3. pisanje predgovora za Savjetnik.

U tekstu Savjetnika jezik se gotovo nikako ne imenuje*, upotrebljavaju se najčešće nazivi *zapadni krajevi* — *istočni krajevi*, ponekad se spomenu *jugozapadni krajevi*, a vrlo rijetko — *središnji*. Dakle, jezik se posmatra u njegovoj cjelokupnosti, a tamo gdje postoji polarizacija, ukazuje se na nju pomenutim nazivima (Kako je to rađeno, ukazaćemo u analizi teksta Savjetnika).

U Gramatici je naziv jezika određeniji — najčešće je to »hrvatski ili srpski jezik«, tj. uzima se naziv koji je Daničić upotrijebio kad je počeo uređivati veliki Rječnik JAZU, a pod kojim se ovaj rječnik još i danas štampa (upravo je završeno štampanje XIX toma ovoga monumentalnog djela naše leksikografije), koji je naziv Maretić upotrijebio u naslovu svoje Gramatike na prelazu iz XIX u XX stoljeće, a i savremena zagrebačka gramatika trojice autora (Brabec — Hraste — Živković) nazvana je Gramatikom hrvatskoga ili srpskog jezika kad se prvi put pojavila 1952. godine.

Taj stav je jasno određen i sljedećom rečenicom u predgovoru Gramatici: »Svrha je ove gramatike da čitaocima »Jezičnog savjetnika« dade najvažnije informacije gramatičkog sistema suvremenog hrvatskog ili srpskog književnog jezika...« (str. 331).

Na dva mjesta (od preko deset) drugi dio naziva je stavljen u zagradu: »U hrvatskom (ili srpskom) jeziku«, »hrvatskog (ili srpskog) jezika« (str. 334), samo jednom je upotrijebljen naziv »hrvatskosrpski jezik« (str. 372), a dva puta se pridjev »hrvatskosrpski« našao u drugačijoj sintagmi: u zapadnim krajevima hrvatskosrpskog jezičnog područja« (str. 363) i »sposobnost... hrvatskosrpskog glagola« (str. 372).

Što se tiče predgovora Savjetnika, kolebanje u nazivu jezika je tu najjače izraženo.

Naziv *hrvatski ili srpski jezik* upotrebljava autor predgovora najčešće u smislu »narodni jezik« (»narodi koji govore većim brojem srodnih dijalekata koji svi zajedno čine hrvatski ili srpski jezik« str. 8, »... koji su zbog sličnosti svojih jezičnih sistema u nauci povezani u hrvatski ili srp-

* Uočio sam kod dvije riječi, *opšti* i *opština*, naziv »hrvatsko-srpski«, kojim je obuhvaćen naš jezik u cjelini.

ski jezik« — str. 13; »U tome smislu snopa srodnih dijalekata hrvatski ili srpski jezik je jedan jezik« — str. 13; »... kojom se (tj. beogradskom varijantom — moja primjedba — S. M.) služi relativna većina stanovništva koje govori hrvatski ili srpski« — str. 14; ... ili bilo koji drugi pripadnik hrvatskoga ili srpskoga jezika« — str. 15).

Međutim, kada govori o književnom jeziku, autor upotrebljava nekoliko naziva: *hrvatski* i *srpski* (»književni jezik u Crnoj Gori ... razvio je neke svoje posebne crte koje su drugačije ili nisu obične ni u hrvatskom ni u srpskom književnom jeziku« str. 8, ... dva književna jezika — *hrvatski* i *srpski*« str. 10; »... pokušaj ujedinjavanja hrvatskog i srpskog književnog jezika — str. 12); *književni jezik zapadnih i istočnih krajeva* (»... mi ćemo se ovdje osvrnuti na problem književnog jezika zapadnih i istočnih krajeva« — str. 8), odnosno *književni jezik zapadnih krajeva* (2 puta na str. 8), i, najčešće, *varijanta*, koji je naziv pored već citirana tri primjera sa str. 10, 11 i 15, upotrijebljen još pet puta (takođe na str. 10, 11, 15)*.

Da nazivu jezika ne pridaje naročiti značaj, autor predgovora je to i potvrdio na mjestu gdje govori o ravnopravnosti članova federacije i punoj slobodi nacije u svim njenim atributima »od kojih jezični, zvao se on jezik, varijanta, redakcija ili bilo kako drugačije, nije najmanje važan« (str. 14).

Jedan dio predgovora posvećen je Novosadskom dogovoru i analizi Zaključaka toga dogovora. U toj analizi ukazano je na neke slabosti Zaključaka, ali u njoj ima i tumačenja koja ne stoje. (Pogrešno je dat i broj učesnika u anketi Letopisa MS i njihov raspored po republikama). Ako prihvatimo tvrdnju da »iz činjenice da je hrvatski ili srpski jezik jedan jezik ... ne izlazi nuždan zaključak da je i književni jezik jedinstven«, ne možemo se složiti s tvrdnjom da »nije istinit ni zaključak da u Beogradu i Zagrebu književni jezik ima dva izgovora« (str. 14) iz prostog razloga što takav zaključak (u Zaključcima) ne postoji. U 1. tački Zaključaka konstatuje se činjenica: da je književni jezik jedinstven, sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim. Ako odbacimo da je jezik »jedinstven« (bolje bi bilo reći da je zajednički, sa dvjema varijantama), ostaje neosporna činjenica da taj književni jezik (nazovimo ga srpskohrvatskim ili hrvatskosrpskim, srpsko-hrvatskim ili hrvatsko-srpskim ili pak srpskim ili hrvatskim, odnosno hrvatskim ili srpskim) ima dva izgovora: ijekavski i ekavski.

* Autor predgovora se, u jednoj bilješci na str. 8, ograničio »na problem književnog jezika zapadnih i istočnih krajeva, koji je u vrijeme pripremanja ovog Savjetnika, kao i prije toga već stotinjak godina, bio stalno prisutan u našim književnojezičkim odnosima i raspravama«, što znači da je svjesno izbjegavao da se dotakne, bar u predgovoru, pitanja književnog jezika u Bosni i Hercegovini.

Vjerovatno je 4. tačku Zaključaka (»Oba izgovora, ekavski i ijekavski u svemu su ravnopravna«) autor predgovora, tvrdeći da »nije istinita«, drugačije shvatio nego sastavljači Zaključaka. Bilo bi nagađanja kad bi neko sa strane tumačio tu tačku, i u tome je njena slabost.

O SAVJETNIKU

Iz predgovora saznajemo da je Savjetnik »po građi koju obrađuje vezan za probleme književnog jezika zapadnih krajeva« (str. 8). To, međutim, ne znači da su autori težili za podvajanjem jezika. Služeći se naučnom istinom, oni su književni jezik posmatrali u njegovoj cjelokupnosti.

Ako se autorima može štošta prigovoriti, ne može im se osporiti objektivnost i tolerantnost. To se naročito odnosi na pitanje varijantske polarizacije. Ono što je nesumnjivo varijantski razgraničeno tako je i u Savjetniku okarakterisano oznakom »upotrebljava se u zapadnim krajevima« i »upotrebljava se u istočnim krajevima«.

Pored velikog broja polarizovanih leksema koje su date kao posebne natuknice (azot — dušik, crnilo, tinta — mastilo, đubre — gnoj, hlače — pantalone, juvelir — draguljar, leća — sočivo, jedinjenje — spoj, natjecanje — takmičenje, obrt — zanat, ostrvo — otok, papir — hartija, plin — gas, plahta — čaršav, predodžba — predstava, promjer — prečnik, šargarepa — mrkva, šalica — šolja, špinat — spanać, tlak — pritisak, trokut — trougao, umjetni — vještački, uvjet — uslov, vlak — voz, zrak — vazduh i dr.), tu su i dvojnosti glasovne prirode i u tvorbi riječi, koje su date ili pojedinačno ili su, još češće, navedena uz glasove koji ih diferenciraju, odnosno uz polarizovane prefikse i sufikse (b:v, h:v, k:c, u:v, ć:št i dr., kao npr. barbarin — varvarin, gluh — gluv, ocean — okean, eunuh — evnuh, opći — opšti i dr. ili -ij: -ijum, -iji: -ji, -irati: -ovati, -ni: -ski i sl., kao npr. aluminiј — aluminiјum, autobusni — autobuski i dr.).

Neke od navedenih leksema koje pripadaju zapadnoj varijanti (npr. gnoj, hlače, mrkva) nisu ni date kao posebne odrednice, već su spomenute uz odgovarajuću leksemu istočne varijante (jer o njima nema nešto posebno da se kaže), što takođe znači »vezanost za probleme književnog jezika zapadnih krajeva«, odnosno upozorenje na riječi koje nisu uobičajene u zapadnoj varijanti.

Ima tu i promašaja, čiji je broj ipak neznatan dobijati (ist.): dobivati (zap.): ćebe (ist.); pokrivač, deka (zap.), krovni (zap.); krovski (ist.), obalni (zap.): obalski (ist.), padeški (ist.): padežni (zap.), sekretarica (zap.): sekretarka (ist.), pocijepati (ist.): poderati (zap.) i dr.

Broj leksema koje su dobile navedene oznake manji je nego što bi se očekivalo a razlog tome je što se u onim slučajevima gdje jedna riječ pokriva samo zapadno ili samo istočno područje, a druga, istoznačna, cijelo područje srpskohrvatskog jezika drugačije postupalo. Riječi (ili kategorije riječi) kod kojih je konstatacija o varijantskoj polarizaciji izostala popraćene su manjim ili većim komentarom u kome se daju potrebna objašnjenja.

Tako su npr. svi nazivi mjeseci i narodni i oni prema latinskom, dati kao odrednice, a kod svakoga je ukazano i na onaj drugi naziv (npr. »*april*« ime četvrtom mjesecu prema lat. imenu; naše je ime: *travanj*»; i obrnuto: »*travanj*« narodno ime četvrtog mjeseca; prema lat. zove se *april*«). Uz svako ime mjeseca, i narodno i latinsko, dato je i uputstvo, manje-više jednoobrazno da »za izricanje vremena nije dobro upotrebljavati sam genitiv, nego treba reći: mjeseca aprila, ili: u aprilu«, uz odrednicu *april*, a uz odrednicu *travanj*: »mjeseca travnja, ili: u travnju«. Tako na 24 mjesta.

Iz ovoga izvlačimo zaključak: *april* je zajednički naziv, a *travanj* je naziv koji se upotrebljava samo na »zapadnom području«, što je još i naglašeno zamjenicom »naš«.

Samo kod imena jednog mjeseca, avgusta, ukazano je na varijantsku opoziciju *u/v* (*august* ime obično!) osmom mjesecu prema lat. imenu; u istočnim se krajevima kaže *avgust*. Naše je ime: *kolovoz*«).

Pod odrednicama -*ći*, -*gnuti* i -*knuti* i kod pojedinačnih glagola ukazano je na dvojnost oblika, sa umetkom -*nu* i bez njega, ali bez polarizacije, koja se inače u stručnoj literaturi vezuje za ove glagole. To su npr.: *crći*, *crknuti*; *diće*, *dignuti*, sa objašnjenjem: »oba oblika idu u književni jezik«; *kleći* pokr. bolje je *kleknuti*; *maći*, *maknuti*, sa objašnjenjem: »u knjiž. jeziku su u upotrebi i duži i kraći oblici«; *nići* ide u književni jezik kao i *niknuti*; *pomrći*, *pomrknuti*, — oba, lika idu u književni jezik; *priseći*, *prisegnuti*; *priteći* običnije je *stegnuti*; *pući*, *puknuti*, *smrći* se, *smrknuti* se v. *pomrći*; *steći* običnije je *stegnuti*; *stići* može ... imati oblike od proširene i neproširene osnove (*stignuti* i *stići*); *stignuti* dobar je lik pored običnijeg *stići*; *taknuti* i *taći*; i sl.

Ravnopravno su tretirani i dubleti s krajnjim *l* i bez njega, i pod odrednicom -*l* i kod pojedinačnih imenica: *do* i *dol*, *po* i *pol*, *so* i *sol*, *soko* i *sokol*, *sto* i *stol*, *vo* i *vol*.

Broj pojedinačnih, na ovaj način tretiranih riječi nije mali. Za ilustraciju daju se ovdje neke od njih.

advokat je evropeizam koji se govori na cijelom našem jezičnom području. U zapadnim krajevima se pored toga upotrebljava naša stara riječ: *odvjetnik*;

odvjetnik je stara književna riječ ... sačuvala se u zapadnim krajevima ... i upotrebljava se pored evropeizma *a d v o k a t*, koji se upotrebljava i u istočnim krajevima;

dojam prema češkoj riječi *d o j e m* ... U književnom se jeziku upotrebljava pored riječi *u t i s a k*, koja je nastala prevođenjem njemačkog *Eindruck*. Narodne riječi za taj pojam nemamo, pa se mogu upotrebljavati i *d o j a m* i *u t i s a k*;

utisak evropeizam ... uobičajen osobito u novije vrijeme u književnom jeziku pored: *dojam* ...;

hiljada (grč.) ide u književni jezik pored stare slav. riječi: *tisuća*; *tisuća* stara slavenska riječ, živi u zapadnim našim krajevima, a u istočnim potisnula ju je riječ *hiljada* grčkog porijekla;

godišnjica dobro je kao i: *obljetnica*;

obljetnica dobro je kao i *godišnjica*;

podrijetlo ide u književni jezik kao i *porijeklo* ...;

porijeklo ide u književni jezik kao i: *podrijetlo*. U istočnim krajevima govori se samo: *poreklo*;

štampa... i izv. (tal.). Potvrđeno u našem književnom jeziku već u 15. st. i upotrebljava se i danas pored novijih kovanica: tisak... i izv; tisak... nastalo prijevodom njem. riječi Presse; Druck i sasvim se uobičajilo u zapadnim krajevima pored starih posuđenica: štampa...»

Itđ.

Na sličan su način objašnjeni i dubleti: glazba: muzika, doprinijeti — pridonijeti, dvojba — sumnja, mašina — stroj, nauka — znanost, oborine — padavine, ocat — sirće, odstoj — posto, papir — hartija, sustav — sistem, takmičenje — natjecanje, sveučilište — univerzitet, talas — val, tlak — pritisak, tvar — materija, zaklada — fond, znatiželjan — radoznao, žarulja — sijalica i dr.

Autorima Savjetnika nije nedostajalo realizma u posmatranju jezičkih činjenica. Težili su za tim da u objašnjavanju nekih pitanja prikažu stvarno stanje u jeziku.

Polazeći od toga da se npr. »čiji može u narodnim govorima odnositi na živa bića i na stvari u sva tri roda«, konstatuje se u Savjetniku da je »takva upotreba dopuštena i u književnom jeziku«. Maretić je u svome Savjetniku bio kategorički protiv ovakve upotrebe ove zamjenice (»može se protezati samo na riječi muškoga roda, koje stoje u sing. i znače čeljad«), a na njega su se ugledali mnogi gramatičari, prvenstveno hrvatski.

Dobro je pokazana razlika u upotrebi glagola *htjeti* (kod odrednice *ću da*). »Rečenicom: »Ona će pjevati« izriče se budućnost, a ne volja. Ali rečenicom: »Ona hoće da pjeva« ili »Ona neće da pjeva« izriče se volja, a ne budućnost«. Ovdje samo nedostaje oblik futura u negaciji »Ona neće pjevati«, koji se često u »zapadnom području« upotrebljava za izricanje volje, da bi se izbjegla upotreba *da + prezent*.

Uz natuknicu *mjesec* govori se o dvojakoj upotrebi imena mjeseca uz redni broj dana u mjesecu: »Danas je osmi prosinac« (tj. osmi dan prosinca) i »Danas je osmi prosinac«. Zaključak je: »Oba se načina izricanja datuma mogu prihvatiti i u književnom jeziku«, a obrazloženje je: »Kako u godini ima samo po jedan mjesec istoga imena, mi ovaj način (tj. osmi prosinac — moja napomena — S. M.) ne dovodi do nejasnoća o kojem se mjesecu radi, a veza rednog broja i imena mjeseca može se uzeti kao ime dana, što je već sasvim obično za neke spomen-dane: Prvi maj, Osmi mart«.

Pomenuti zaključak se odnosi na »zapadno područje« jer se u istočnom upotrebljava samo ono drugo.

O ovome se dosta raspravljalo u stručnim časopisima, ali je u teoriji ostao status quo. U praksi se, međutim, otišlo dalje.

Ono što je kazano o riječi *sveučilište* dobro je kao informacija o ovoj kovanici, koja se ustalila u hrvatskoj leksici, ne samo u nazivu *Zagrebačko sveučilište* nego i kao oznaka za svaki univerzitet, sa izrazito vanijantskom polarizacijom. Preporuka za upotrebu i međunarodnog naziva (»ne treba da nam smeta«) bila bi potrebna samo ako taj drugi naziv ima širu rasprostranjenost (u »zapadnim krajevima«) što, čini mi se, ovdje nije slučaj.

Nije bez razloga što se neke kovanice i pozajmice zatim zastarjele i pokrajinske riječi u Savjetniku ne preporučuju iako se danas za njima sve češće poseže, kao npr. *čimbenik*, *glasovati* (mj. glasati), *nabožan*, *nakladnik*, *napućiti*, *nesuvisli*, *nesuvislost*, *postolar*, *prosvjed*, *prosvjedovati*, *rabiti*, *skladatelj*, *skladba*, *slovnica*, *uporaba*, *zloraba* i dr.

Protivno je praksi, koja se danas sve više nameće, da je »šestgodišnji načinjeno prema njem. složenicama; po našim pravilima o tvorbi riječi složenica treba da glasi: šestgodišnji«, ali je tačno.

Nasuprot Maretiću, koji je u odnosu *znatiželjan* — *radoznao* dao prednost drugome pridjevu, autori Savjetnika su, pod odrednicom *znatiželjan*, rekli da se u zapadnim krajevima ovaj pridjev »upotrebljava paralelno s riječju *radoznao*«.

Dajući odnos *žvakati* — *žvaćem* i *žvatati* — *žvaćem*, autori Savjetnika su konstatovali »da su se na širokom području ova dva glagola pomiješala, tako da je u upotrebi ostao samo inf. *žvakati*, a prezent *žvaćem*«, što je nesumnjivo tačno. Kao zaključak dato je da se »u knjiž. jeziku zapadnih krajeva govori: *žvakati žvaćem*«, na što po svoj prilici upućuje mješovita građa Instituta za jezik.

Težeći ka smanjenju obima knjige, a nastojeći da obuhvate veći broj problema koje treba objasniti, autori su u obliku člančića dali potrebna objašnjenja o nekom sufiksu, prefiksu, prijedlogu, obličkom nastavku, početnom ili završnom glasu i sl. ilustrujući to primjerima. Tako je npr. pod *a*, na punoj jednoj strani, u sedam tačaka objašnjen ovaj glas u raznim svojim funkcijama; uz završetak *-anka* objašnjeno je nemijenjanje velara u dat. (i lok.) jd. i gen. mn. u nazivima žena po geografskoj pripadnosti. (Tu je, zbog štamparske greške — ispuštena je negacija, — dobiven suprotni smisao); kod nastavka za tvorbu *-ba* dati su oblici gen. mn.; nastavak *-ce* omogućio je da se objasni promjena jedne kategorije imenica u kojoj ima dosta kolebanja; množinski nastavak *-evi* poslužio je da se učini kratak osvrt na neke imenice sa suglasnicima *s* i *z* na kraju osnove (ove su imenice date i pojedinačno); uz nastavke *-ica*, *-ka* *-kinja* date su razne mogućnosti tvorbe imenica ovim nastavcima, sa ukazivanjem na varijantske razlike; kod nastavka *-icin* ukazano je na nepravilnost upotrebe ovog nastavka mj. nastavka *-ičin* (ali samo kod imenica na *-ica*, tipa *Marica* i sl., ne i kod onih tipa *djevojčica*, jer je završetak *-čičin* (djevojčičin) neobičan); nastavci *-ičar* i *-ik* su izdiferencirani kao tvorbeni nastavci (političar: klerik); uz sufiks *-irati* rečeno je da »neki glagoli izvedeni tim nastavkom imaju samo takav oblik; veći ih broj može imati varijantu s nastavkom *-ovati*...« (Ovdje, međutim, kao da je zaboravljeno ono što je rečeno u predgovoru o »vezanosti za probleme književnog jezika zapadnih krajeva«, pa je kao zaključak rečeno da »dublete *-irati*: *-ovati* nije nužno svoditi na jedan nastavak jer su oba živa, prvi je češći u zapadnim, drugi u istočnim krajevima«, a poznato je da je u »zapadnim krajevima« samo *-irati*, dok je u »istočnim krajevima« kod nekih od ovih glagola običnije *-ovati* (ili *-isati*), pa je prema tome i zaključak morao biti drugačiji); upotreba prijedloga *po* je objašnjena u pet kraćih jezičkih pouka (u pasivnim konstrukcijama, mjesto drugih prijedloga, distributivno uz *prvi* i sl.), a kod prijedloga *s* ukazano je i na upotrebu *sa* (»radi lakšeg izgovaranja, bilo iz stilskih ili ritmičkih razloga«); prefiksi *su-* i *sa-* dati su polarizovano, kad znače neku zajednicu, ali je dodato da se samo *su-* »uzima u riječima koje znače nešto ne sasvim jednako kao osnovna riječ, nešto slično ili pomiješano« (mada i u onom prvom značenju ima riječi samo *sa* *-su*, kao npr. sudrug, sugrađanin, sunarodnik, sustanar, suvlasnik i dr.); itd.

Stav autorâ Savjetnika prema stranim riječima objašnjen je u predgovoru na str. 18. Ima, međutim, nekih riječi koje su običnije u upotrebi nego naše riječi što se u Savjetniku preporučuju, ili pak nisu dovoljno objašnjene, odnosno nije ukazano na polarizaciju strane riječi (»istočni krajevi«) i domaće (»zapadni krajevi«), ili zamjena nije adekvatna.

Takve su npr. riječi *deficit*, *definitivan*, *direktiva*, *dominirati*, *efikasan*, *filijala* i dr.

Za riječ *dijafragma* rečeno je da je »naša riječ: ošit«, za *bek*: »naš je naziv: branič«, za *ekser*: »bolje je: čavao, klinac«, za *fabriku*: »naša je riječ: tvornica«, za *nivo*: »naša je riječ: razina« i sl., a sve se ove riječi javljaju u varijantskoj polarizaciji, mada ona nije apsolutna, što zavisi i od stila (riječ *nivo* se npr. upotrebljava i u zapadnoj varijanti, u publicističkom stilu).

U nekim slučajevima strana i domaća riječ se ne podudaraju — domaća je riječ šireg značenja nego strana. Takav je slučaj u odnosu *kačket*: *kapa* (*kačket* je samo vrsta kape), *kofer*: *kovčeg*, *komanda*: *zapovijed*, *pazar*: *sajam* i dr.; *ventilator* je ne samo, »provjetrivač« (nego i »osvježivač« (kad se upotrebljava u zatvorenoj prostoriji), teško je reći da li će »noviji evropeizam« *akreditiva* ustupiti svoje mjesto »našoj riječi: vjerodajnica« itd.

Ni autori Savjetnika nisu mogli izbjeći ono što se obično događa u djelima ovakve vrste, tj. takvima koja su rezultat kolektivnog rada: neslaganje u pojedinim dijelovima.

Dok je npr. kod glagola *davati* rečeno da je »za part. prez. osobito u složenih glagola (izdavati, predavati, prodavati i sl.) oblik na -ávajūći (npr. predavajući, prodavajući i sl.) sasvim običan, pojedinačno dani oblik *predavajući* (prodavajući nije dato posebno) okarakterisan je kao pokr., a »knjiž. je: predajući«. Sasvim su obični i oblici *poznavajući*, *priznavajući*, ali su i oni označeni kao pokrajinski, a kao književni: *poznajući* i *priznajući*.

Poneko neslaganje se javlja i između teorije i prakse.

Uz glagol *dati*, npr., naveden je samo oblik *daju* (*Treba* smatrati omaškom što u rečenici: »Oblik je *daju* od inf. *davati*« nije akcentovan oblik prezenta *dājū*, da bi se razlikovao od oblika *dājū*, kao prez. od *dati*). Ne spominju se ostali oblici prezenta od stare atematske osnove: *dadem*, *da-deš*, *dade*, dobiveni analogijom prema 3. licu množine, a koji su, reklo bi se, u »zapadnim krajevima« češći, od oblika *dam*, *daš*... To potvrđuje i upotreba jednog takvog oblika u predgovoru Gramatici: »... da čitaocima »Jezičnog savjetnika *dade* (podvukao S. M.) najvažnije informacije...« str. 331.).

Slično je neslaganje i u objašnjenju glagola *donesti*, oblika sačuvanog »u dijaektima«, dok je u »književnom jeziku običniji oblik *donijeti*« i davanju ovoga glagola u Gramatici (str. 341) kao perfektivnog prema imperfektivnom: *donesti-donositi*.

Ispravno je rečeno, na tri mjesta (kod *poznam*, *poznati* i *poznavati*) da je *poznam*, *poznaš*, *pozna*... prezent svrš. glagola *poznati*, a da nesvrš. glagol *poznavati* ima prezent: *poznajem*, *poznaješ*, *poznaje*... Međutim, uz natuknicu *kakaovac* nalazimo objašnjenje: »imena i za one biljke koje narod ne *pozna*« (povukao S. M.).

Neslaganja ima i između objašnjenja uz glagol *svršiti (se)* u Savjetniku i početka posljednje rečenice na 339 strani Gramatike: »kod strane riječi *završavaju* (podvukao S. M.) dvostrukim konsantom...«.

Od pojedinačnih slučajeva zaslužuju da se o njima nešto napomene sljedeći:

Uz odrednicu *Bihać* stoji: »Čovjek iz Bihaća je Bišćanin ili običnije Bihaćanin, žena je Bišćanka ili Bihaćanka«. Teško je reći šta je običnije, ali će prije biti obrnuto, tj. da je običnije Bišćanin. Najbolje bi bilo: »... Bišćanin i Bihaćanin«.

Čuđenje može izazvati sljedeći pasus:

»*Godišni* dobro je načinjeno prema godište; tako i izvedenice: *godišnik* (koji se najmi na jedno godište), uz *godišnica* (kućna pomoćnica — riječ je sačuvana u tekstovima iz dubr. knjiž.) i sl.«

Ovim riječima je mjesto u istorijskom rječniku (prva nije zabilježena ni u Rječniku JAZU, a druge dvije jesu, i to *godišnik* iz XVI stoljeća, a *godišnica* iz XVIII st. i iz Vukova Rječnika).

Za *Grižane* je rečeno da je »službeno ime mjestu ... (u dijalektnom obliku)«, mada bi više odgovaralo objašnjenje da je to stari oblik nom. mn. jedne posebne kategorije imenica koji je očuvan u mnogim nazivima mjesta (Igrane, Umčane, Kumane, Lopare, Ovčare i dr.).

Posebnu pažnju privlače oblici broja *dva*, odnosno dvojaki oblici dat., lok. i instr. m. roda *dvama*, *dvjema*. Dok u Brabec-Hraste-Živkovićevoj Gramatici nalazimo za sva tri roda samo oblik ovih padeža *dvjema*, u Savjetniku je, kao što vidimo, i *dvama*. Međutim, u primjerima je samo *dvjema* (Borba dvjema noževima, pokloni dvjema mladićima). Biće ipak bliže istini da se u savremenom jeziku oblik *dvjema* upotrebljena samo za ž. rod, a da je, analogijom prema *dva*, *dvaju* i u dat. -lok. -instr. pobijedio oblik *dvama*.

Stavljanje, u Gramatici, oblika *dvjema* u zagradu predstavlja izvjesnu korekciju stava o promjeni broja *dva* u Savjetniku.

Itđ.

GRAMATIKA

Cijelu gramatiku »hrvatskog ili srpskog« jezika sažeti na 114 strana — nije bilo lako. Ako se tome doda da je taj posao uspješno urađen — time je sve rečeno.

Gramatikom su obuhvaćeni svi njeni odjeljci: fonetika (sa fonologijom), oblici, tvorba riječi, akcentuacija i sintaksa. Sudeći po broju strana u pojedinim odjeljcima (14+43+17+18+22) izgleda da je akcentu posvećeno znatno više prostora (18) na račun tvorbe riječi (17) ili sintakse (22), a i urađen je suviše stručno, kad se ima na umu činjenica da je svrha gramatike između ostalog i da »dopuni informacije iz jezičnog savjetnika« (u kojemu natuknice nisu akcentovane).

U predgovoru gramatici čitalac je obaviješten da su se »pri izradi pisci služili našim najpoznatijim gramatičkim djelima i priručnicima, pa i posebnim studijama«, i da su se »držali usvojenih norma kako ih iznose naše novije gramatike, pogotovu one iz Hrvatske« (str. 331).

Rezultat takvoga rada je jedno djelo koje književni jezik posmatra u njegovoj cjelokupnosti, kao što je to činjeno i u Savjetniku, s terminologijom i klasifikacijama uobičajenim kod hrvatskih gramatičara, ali sa osvrtom i na ono što stoji kod srpskih gramatičara.

U nekim formulacijama ima nepreciznosti, a ima i nekih netačnosti.

Iza *ć, đ, lj i nj* ne gubi se jotovanje (to je proces), nego se gubi suglasnik *j*, koji ne može stajati iza mekih suglasnika (str. 345).

Omaškom su među imenice m. roda na *o* i *e* koje se »sklanjaju kao imenice muškog roda na konsonant« uvrštena i imena Krešo, Lujo, Mile (str. 348). Njima je mjesto među hipokoristicima, koji su dati na sljedećoj strani.

Nepreciznost u upotrebi termina kojima se geografski određuje položaj pojedinih jezičkih crta može izazvati zabunu. Tako je u dosta složenom pitanju promjene imenica odmila, uglavnom imena, izostalo da je promjena Ivo, Ive, Ivi... karakteristična za većinu bosanskih govora i upotrebljava je pretežni dio bosanskih pisaca. (U stručnoj literaturi se ovaj tip promjene naziva i bosanskim odnosno šire: slavonsko-bosansko-dalmatinskim). Tako je (na str. 349) rečeno da se imenice odmila... dekliniraju (u hrvatskoj književnosti) obično kao imenice ženskog roda, a za ostala dva tipa promjene rečeno je da se upotrebljavaju »u južnim krajevima« i »u istočnim krajevima«.

U obradi dativa i lokativa jd. imenica ž. roda na *-a* (str. 354) propušteno je da se ukaže na to da dvosložne imenice sa završetkom *-tka* imaju neizmijenjen velar: *tetki, četki, spletki, motki, pritki* i dr., a samo za imenicu *bitka* Pravopis je ostavio dvostrukost: *bitki* i *bici* (koliko je to opravdano — to je drugo pitanje).

Data formulacija (»riječi koje završavaju na *-tka* mogu imati dvostrukosti«) netačna je. Ona se odnosi samo na višesložne imenice.

Da li je ime *Marija* (str. 354) trebalo izdvojiti iz ostalih »nehipokorističnih« (ovaj termin upotrebljavam ad hoc) imena kao jedino takvo ime sa dvostrukim vokativom — *Marija* i *Marijo*? Prije će biti da u procesu izjednačavanja vokativa s nominativom ima i drugih primjera kolebanja (u Maretićevoj Gramatici pored *Marijo* ima i *Marto, Fatijo, Jerino, Rok-sandro* i dr., kod Šenoë nalazimo *Branko, Hermino, a biće* i kod drugih).

U analizi Savjetnika već je napomenuto da je u Gramatici oblik za m. rod *dvjema* stavljen u zagradu (str. 369). Nasuprot Savjetniku, ovdje nema nijednog primjera takve upotrebe ovog oblika. (Orijentacija je bila na broj *tri*.)

Konstatacija (na str. 370): »Ali ni u tim slučajevima (kada brojevi 2—4 stoje bez prijedloga — moja napomena, S. M.) nije obavezno da se brojevi dekliniraju« zahtijeva dopunu: »izuzev u dativu«.

Da li je na svome mjestu što pod naslovom »vrste akcenata« (str. 413/4) u datim primjerima nisu stavljeni akcenatski znakovi, kako je uobičajeno, nego je to učinjeno, na istim primjerima, u bilješci, teško je reći. U svakom slučaju je neobično.

Zaključak da se »pravilno prenošenje akcenta na proklitiku smatra kao norma u književnom jeziku« (str. 415) trebalo je ipak ograničiti objašnjenjem da se ova osobina ne čuva jednako u svim govorima književnog tipa, npr. u istočnim, u kojima se prenošenje sve više ograničava na ustaljene konstrukcije.

I pored znatnog prostora koji je dat akcentu, ne bi se moglo reći da je akcenat tuđica dovoljno obrađen, s obzirom na dvije činjenice: 1. da je Gramatika namijenjena »prosječnom čitaocu« i 2. da je u govoru, naročito gradskom, jako izraženo kolebanje u akcentu tuđica.

Dobra polovina odjeljka o redu riječi (str. 433—435) posvećena je smještaju enklitika, što je na kraju ilustrovano jednom rečenicom u pet varijanata, svaki put sa drugim položajem enklitike. Tu nalazimo i pravilo da enklitika može stajati »čak i između imena i prezimena« (str. 435), kao u primjeru »Ivan je Meštrović dugo radio u Americi«. Ovakav položaj enklitike ipak nije običan u cijelom srpskohrvatskom književnom jeziku.

Na kraju ove analize treba konstatovati da je Jezični savjetnik rađen u posebnim uslovima s obzirom na sve one događaje koji su se zbili oko srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog jezika za proteklih 17 godina, od Novosadskog dogovora do pojave ove knjige, pod stalnim pritiskom tih događaja, i da se to moralo odraziti i na knjizi. Međutim, autorima treba odati priznanje da su uspjeli da i u takvim uslovima privedu kraju ovaj dugotrajni i mukotrpan posao i da nam pruže jedno djelo koje može korisno poslužiti i stručnjaku, a ne samo »prosječnom čitaocu«, kako to iz skromnosti kažu njegovi autori.

1. decembra 1971. god.

SVETOZAR MARKOVIĆ